

ressò mont-roigenc

BALL DE COQUES, D'ALTRES BALLS I CASTELLS (EN DIARIS ANTICS)

Martí Rom

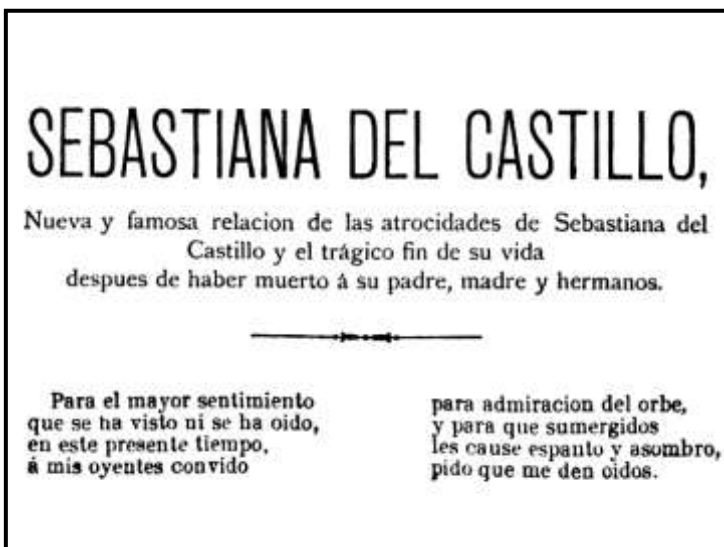
www.martirom.cat

16-03-2015

Al “Diario de Barcelona” del 23 de setembre de 1851, a la crònica sobre la Festa Major de Mont-roig (7 a 9 de setembre), s’hi deia: “...en honor a San Miguel y de las santas Reliquias, festejaronse dichos patronos con las danzas de Valencianos, Moros y Cristianos y Rosaura, los cuales recorriendo las calles de la citada villa...”. Al “Diario de Tarragona”, del 17 de setembre de 1869: “Durante los días 7, 8 y 9 se ha celebrado... la fiesta mayor con bastante concurrencia y animación a pesar de no haber habido, como en otros años, ni la clásica dulzaina (la gralla), ni los correspondientes bailes... y el consumo de las tradicionales Cocas que al son del tamboril ofrecen los alegres y bulliciosos jóvenes...”. Al “Diario de Reus” consta que a la Festa Major de 1871 “es feren profusió de danses populars i dulzainas”. El mateix diari, quan parla de la de l’any 1877, diu que hi va haver *Ball de Coques, Moros i Cristians, la de Sebastiana del Castillo i Xiquets de Valls*.

Al diari “Diario de Tarragona” del 14 de setembre de 1877, publicava una carta dels “administradores de la cofradía del Santísimo”, en la que deia que l’únic motiu que els movia era el de “que sean respetadas las costumbres antiguas que no pugnando con ningún principio político, llevan en cambio un objeto altamente religioso; y a fin de que los que nos sucedan en el cargo que hoy venimos desempeñando, no puedan invocar nuestra aquiescencia para doblegarse a las injustas exigencias de un Alcalde como el que actualmente manda en Montroig...”, i volien fer públiques “las arbitrariedades cometidas por nuestra primera autoridad local...”. A continuació comencen a explicar el motiu de la carta: “Según costumbre establecida en la mayor parte de los pueblos de esta comarca, y obtenido el debido permiso de la autoridad competente tuvo lugar tarde y noche, durante los dos días de la Fiesta Mayor, el baile denominado de las Cocas, cuyo producto como es sabido se destina al culto del Santísimo Sacramento. Pues bien: el segundo día de fiesta y mientras dicho baile tenía lugar en la plaza, punto señalado al efecto, se le antojó a alguien dar una serenata a un caballero particular, pero como quiera que los acordes de la música festejadora eran apagados por los de las dulzainas del baile de las Cocas, inmediatamente el señor Alcalde, sea a impulsos de su voluntad, sea a ruegos de los promotores de la serenata, dispuso mediante recado verbal, que cesaran incontinenti de tocar las dulzainas y por lo tanto se suspendiera el baile de las Cocas...”. I hi afegixen que “se atacaba un derecho creado a la sombra de centenares de años... y que se posponía una diversión eminentemente popular a otra de carácter puramente individual. Más no paró todo aquí... Es costumbre inveterada en este pueblo, el día siguiente al de la Fiesta Mayor, ir por la mañana en romería al Santuario de la Virgen de la Roca, y allí como en el pueblo, una de las diversiones profano-religiosas que más animación y carácter dan a la fiesta es el referido baile. La costumbre ha fijado como punto para este baile la plazuela que da frente a la Ermita...”. Aleshores diuen que l’alcalde “dando una preferencia injusta e irrazonable a la comparsa denominada Ball de la Sebastiana nos pasó otra orden verbal de cese...

quedando otra vez con esta arbitrariedad lastimados los intereses del Santísimo, de los que nosotros somos actualmente administradores...”.

Aquest alcalde era Salvador Jordi Alentorn, de “cal Jordi”. Una setmana després, el 21 de setembre el diari, també tarragoní, “La Opinión” (“Diario Político y de Avisos y Noticias”), òrgan del Partit Liberal, publicava una informació que contradeia la versió anterior del “Diario de Tarragona” (de caire conservador): “*Persona bien informada nos ha asegurado que no es cierto... interpretando quizás, equivocadamente, las órdenes*

dictadas por el señor alcalde... completamente ajustadas a la tradición y la costumbre. Lo que los administradores suponen una serenata dada a un caballero particular, que dicho sea de paso, nadie sabe a quién pueda referirse, no fue más que lo que vulgarmente se llama pasa-calle que, como de costumbre... suele empezar tocando... frente a la casa de la primera autoridad local...”. I que l'alcalde els hi va dir a aquests que “*no se detuvieran (a la plaça)... para no perjudicar a la administración del Santísimo, que en aquel sitio tenía establecido el tradicional baile de cocas...”.* Després comenta els fets de l'ermita: “*cuando el baile de cocas llegó a la plazoleta... la comparsa de Sebastiana del Castillo estaba ya en ella diciendo sus parlamentos; razón por la cual el alcalde... contestó, que así que terminara el baile que había empezado, daría orden para que cesara y pudiera empezar el de las cocas. Véase pues, como no ha habido caprichosas deferencias ni extravagante animosidad, como afirman, con más pasión que certeza, los administradores de la cofradía del Santísimo...”.*

Aquest diari “La Opinión” (1875-1904) l'havia fundat Pere Antoni Torres Jordi, fill de Pere Anton Torres Palau i Engràcia Jordi Munté (de cal Jordi). També fou el primer director del diari “La Vanguardia”.

Sobre el Ball de Coques també havíem trobar una citació en una crònica del “Diario del Comercio” (“Órgano del Partido Liberal Dinástico”), de Tarragona, del 8 d'octubre de 1901: “*...Varen ferse 'ls tipichs balls de cocas a la plassa del Fort, aixís anomenada la moderna Iglesia que está encare per acabar...”.*

Repassem ara les informacions referides al Ball de Coques publicades al “Ressò mont-roigenc”. En el núm. 39 (4r trimestre 1991), pàg. 38, s’hi diu que s’està treballant per recuperar el Ball de coques, la Jota de Mont-roig, que era l’única que es conservava al Baix Camp. En el núm. 41 (2n trimestre 1992), pàg. 5, es concreta que això ha estat possible gràcies a que l’historiador mont-roigenc Baptista Nogués guardava la partitura del ball i al treball de recerca del folklorista Josep Bargalló Badia. També s’hi esmenta que hi ha constància històrica que ja es va ballar el 1816. En el núm. 42 (3r trimestre 1992), pàg. 4 a 7, s’esmenta que el Ball de Coques es va recuperar a la diada de la mare de Déu de la Roca, a la tarda, a la plaça de l’Ermita. Es va “...tornar a ballar el Ball de Coques després de 50 anys que no s’havia fet...”.

Per cert, què era aquell Ball de la *Sebastiana del Castillo* que va provocar tant d’enrenou? “*La muger más desalmada que de madres ha nacido...*” deia (cantaven) en la representació. Aquest era un dels Balls parlats que tan èxit teníem durant la segona meitat del segle XIX per aquestes contrades. Els Balls parlats són una conjunció de dansa, música i teatre, molt comuns en la tradició popular catalana; normalment tenen el seu origen en algun text antic que explica algun fet impactant o sanguinari. Eren molt populars i estaven relacionats amb la dita “literatura de fil i canya”, amb aquelles auques o romanços (conjunt de versos i dibuixos / vinyetes) que s’explicaven o cantaven per les places els dies de mercat o festius.

Com ja podem veure en aquell setembre de 1877 a Mont-roig s’enfrontaven el Ball de coques, d’expressió (aleshores) religiosa, i el de caire popular, profà i burlesc de la *Sebastiana del Castillo*. Era una manifestació de la radical oposició (lluïta) entre dues maneres d’entendre ideològicament el món: els conservadors i els liberals. A Mont-roig organitzats al voltant del Casino de Dalt i Casino de Baix (el “Centre Legitimista” i “El Porvenir Democràtic”).

Sobre aquest ball de la *Sebastiana del Castillo* he trobat a Internet una edició (sense data) publicada a Reus per Juan Grau (“*calle del Metje Fortuny núm. 5*”). A l’entrada s’hi diu: “*Nueva y famosa relación de las atrocidades de Sebastiana del Castillo y el trágico fin de su vida después de haber muerte á su padre, madre y hermanos*”. Com podem ja veure és una història truculenta digne de les que sortien anys enrere a les primeres pàgines del setmanari “El

Caso” (1952-1997) o de les que ens expliquen (ara) en alguns programes de televisió. Sebastiana era filla d’una família noble d’un poble de Jaén. Els seus pares, amb la complicitat dels seus dos germans, la van tenir tancada un any en una habitació per impedir la seva relació amorosa amb un noi de Granada. Sebastiana, quan va poder, va matar els pares i es va fer bandolera a Sierra Monera, cometent tota mena de crims. Podeu trobar informació detallada al llibre (a Internet) “Els balls parlats perduts del seguici popular de Santa Tecla. Recuperació del ball de Sebastiana del Castillo” d’Elisa Arévalo Vilanova (2012).

Continuant indagant sobre els balls que antigament es feien a Mont-roig, trobem en el llibre “L’ermita de la Mare de Déu de la Roca, història d’un símbol (A partir d’un relat de Josep Savall Ferrando)” de Glòria Savall Solé i Josep Maria Savall Solé, del Centre d’Estudis Mont-roigencs (Onada Edicions, 2014), a la pàg. 114, i citant un manuscrit de Francesc Riba i Mestre, parlant d’aquell 8 de setembre de 1816 en què la imatge de la Mare de Déu de la Roca és restituïda a l’Ermita després de la Guerra del Francès: “*Se feren vuit balls, això és, lo de la mutxinaga, lo de bastonets nou, de moros i cristians, de cercolets, de les gitanes, de vells i dames, de valencians i lo dels diables, que aviaren un sens fi de carretilles durant les festes i tots es llüiren...*”.

Francesc Blasi Vallespinosa en el text “Santuaris Marianes de la Diòcesi de Tarragona” publicat a la Revista del Centre de Lectura de Reus, núm. 212 (desembre 1930), a la pàg. 321, escriu sobre la mateixa diada: “... *acudí a l’ermita gent de tot arreu amb processó i balls populars, entre els quals hi havia la moixaganga, bastonets, cercolets, rondó de moros i cristians, el de Gitanes, de dames i vells, de Valencians i els Diables tirant carretilles a desdir*”, i hi afegeix: “*En un manuscrit de l’any 1841, fet per un procurador de la Mare de Déu, es llegeix: “He vist jo que alguns anys lo ball de Valencians pujava amb la torreta fins dalt de Sant Ramon”...*”. Es deu referir a Riba i Mestre.

Aquestes informacions les reproduïx Ramon Violant i Simorra en el seu molt important llibre “Etnografia de Reus i la seva comarca (El Camp, La Conca de Barberà, El Priorat)”, publicat el 1955 i novament el 1990 per Editorial Alta Fulla.

Com veiem, tret del Ball de Coques, els altres balls s’han perdut a Mont-roig. És sorprenent aquell Ball de Valencians que, segon s’explica, “*pujava amb la torreta fins dalt de Sant Ramon*”. Aquest Ball de Valencians se’l considera el precedent dels actuals Castells. Violant i Simorra, a la pàg. 684, descriu aquest ball tot parlant de l’actuació del 1841 a l’Ermita: “... *acabat el ball, tres dansaires pujaven damunt l’espatlla dels companys, agrupats en pinya... i el capdanser s’enfilava damunt dels tres, formant així la torre al·ludida, la qual devien passejar presumptuosos per la processó fins a arribar a l’enlairada ermita esmentada (de Sant Ramon)*”. “Torre” o “torreta” era com se’n deia d’aquestes construccions finals enlairades.

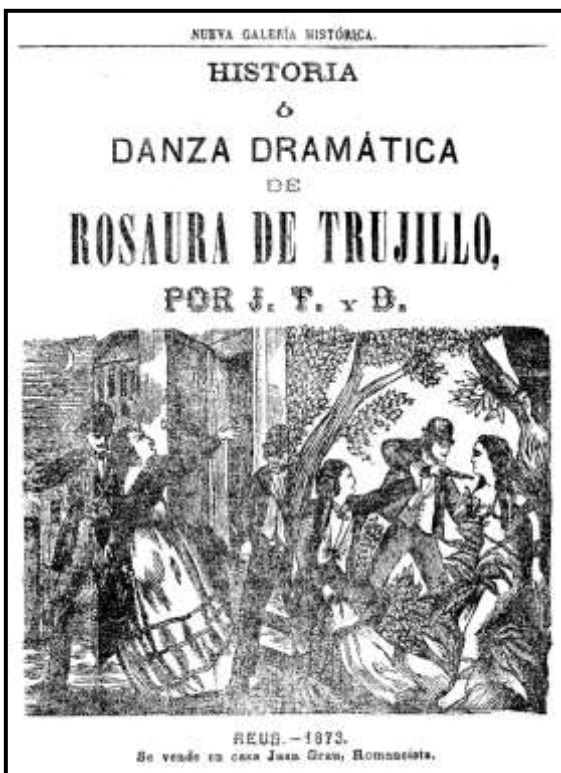
Muixeranga d’Algemesí

El primer text on hi surt citat el Ball de Valencians és al “Calaix de sastre”, un dietari (1769 a 1819) escrit per Rafael Amat i de Cortada, Baró de Maldà. Quan descriu les festes de la beatificació de Josep Oriol a Barcelona, el 1807, comenta: “*Los Valencians ab la musica de grallas, tan desapasible als oïdos, ballan tots pels carrers y plasas y fan castells pujant uns sobre els musclos dels altres de quatre y cinch estans. Acompañan á las grallas, tocan un tambor...*”. Aquella mutxinaga o moixaganga del què es parla en aquells textos referits al 1816 a l’Ermita és la dita muixeranga, un ball proper al de Valencians.

Al “Ressò mont-roigenc” núm. 71 (3r trimestre 1999), pàg. 45, es cita l’edició del llibre “Balls i danses de les comarques tarragonines” de Josep Bargalló Badia, i es fa esment que respecte a Mont-roig anomena, a més del Ball de Coques, el Ball de Bastons, La Sebastiana del Castillo i el Ball de Dames i Vells. Hem vist abans com, a més, es citaven els balls de Cercolets, de Moros i Cristians, de Gitanes i Rosaura.

Al “Ressò mont-roigenc” núm. 55 (4r trimestre 1995), pàg. 37, ja es parlava del Ball de Dames i Vells (“*una mostra viva de teatre burlesc*”) a diversos indrets, entre els quals s’esmentava Mont-roig. També es citava el llibre “Quaderns de la Festa Major (Santa Tecla)” de Josep M. Martorell Coca (1993), pàg. 33: “...*es tracta d’una representació que actualment no té cap més equivalent als Països Catalans... (els) seus parlaments que retraten personatges locals lligats a la vida pública... amantit amb una utilització d’un registre de llenguatge col·loquial molt acostat a un públic... que fa que les grolleries, irreverències i immoralitats resultin, a ulls de l’espectador, atractives...*”.

En aquell llibre “Etnografia de Reus i la seva comarca...”, Violant i Simorra descriu el *Ball de Cercolets*, a la pàg. 690, aprofitant la citació dels balls a l’ermita de la Mare de déu de la Roca aquell 8 de setembre de 1816: és “*una altra dansa d’ascendència agrària, relacionada, segons sembla, amb la collita del vi... Amb les mans sostenen un cercol de fusta obert, en forma d’arc, bellament guarnit amb papers de colors... Les parts més vistoses i belles del ball són l’anomenada estrella... i la campana...*”. Del de Moros i Cristians, a la pàg. 696: és “*una dansa guerrera, acompanyada de violins i trompes... seguint la música, hi havia compàs de moviments, de cops de sabres... produint una alternativa de sorolls de molt bon efecte...*”. Del de Gitanes, a la pàg. 677: “*dansa originada, segons sembla, en les que en temps remots hom ballava en els ritus florals de primavera, per tal de festejar l’esperit de l’arbre o del bosc... prengueren part a la festa de translació de la Mare de Déu de la Roca, de Mont-roig, al seu santuari restaurat... a la qual acudiren feligresos i balls populars d’arreu del Camp*”.

El Ball de Rosaura, de temàtica cavalleresca i dramàtica, també era un d’aquells balls parlats que es representaven a molts pobles del Camp de Tarragona. Segons he pogut trobar, està inspirat en un fet històric. S’hi diu a la presentació, en un full editat el segle XIX: “*Rosaura la de Trujillo: relación de un caso lastimoso que sucedió a una incauta doncella llamada Rosaura, natural de la Ciudad de Trujillo*”. Un jove va seduir amb engany una donzella, la Rosaura. La va raptar amb l’ajuda d’un cosí, la van violar en un bosc i van fugir. La noia va acabar sent monja en un convent. Sempre hi havia algun fet delinqüent (si podia ser truculent i sanguinari millor) que feia les delícies del públic, tot i que, la moralitat de l’època (és a dir, les autoritats d’Espanya) encara no s’havien lliurat totalment de les seqüeles de la Inquisició).

Per exemple, Cayetano Ripoll, un mestre nascut a Solsona i que residia a València, va ser penjat a la forca el 31 de juliol de 1826, pel delictes d'heretgia. Aquest cas, va ser un gran escàndol a tot Europa, però fou amagat a Espanya per la censura de premsa. La Inquisició no es va abolir fins al 1834.

Abans parlàvem del Ball de Valencians, doncs aquesta dansa fou, d'alguna manera, precursora dels (actualment) molt populars Castells. Dèiem que eren moviments coreogràfiques que conclouïen amb l'enlairament d'una construcció humana. Sembla que aquesta evolució es va produir entre 1810 i 1814. Anteriorment, a l'inici d'aquest text, parlàvem dels Xiquets de Valls (dels Castells), en la Festa Major de 1877 en la notícia del "Diario de Reus". També a "La Opinión", del 24 d'agost de 1878, es parlava que hi havia "*...varias danzas populares que se están ensayando... los Xiquets de Valls una de cuyas collas está ya en ajuste...*".

Saltant en el temps, he trobat notícies de Castells a Mont-roig el 1932, al diari "La Crònica de Valls" (del 13 d'agost"). En una primera notícia es pot llegir, sota el titular de "Els castells a Montroig": "*Diumenge passat la colla nova es traslladà a la vila de Montroig per tal de fer-hi allí els castells amb motiu de celebrar-s'hi la festa major (era la Fira). Ja a la vigília aprofitant tenir les gralles aquí feren un assaig... A Montroig l'endemà feren el tres de set... després el quatre de set... El dos de sis es feu també molt bé. El tres de sis aixecat per baix seguí i acabà el pilar de cinc. Celebrem que els castells triomfin en comarques on mai havien reeixit gaire*". En una altra article, més general, del mateix dia, amb el títol de "Entorn dels castells", explicava que es vivia una època de forta expansió dels Castells. Eren els anys inicials de la Segona República. Remarcava que "*dóna goig de veure l'increment que d'uns anys ençà va prenent l'afició castellera...*" i esmentava l'actuació a Mont-roig.